

pán a főhős útját, de Zalka Máté útját és élete célját is kifejezi. A svájci határon egy orosz forradalmár halk üzenete a fákllya. A fölgylladt öntudat végre eselekszik merészet és nagyot: megszervezi a barátok, az elvtársak légióját, akik — az első világháború utolsó órájában — megfordították a fegyverek csövét. És ha a történelem időt engedett volna, ha ez a regény szubjektív élményekre alapozott én-regénybe ívelhetne, Doberdót a kievi szabadságharc csatái követnék és Szmirnán és Madrid határán keresztül elvezetne bennünket egészen a dolgozók győzelméig.

A bevezetőben úgy mondtuk, hogy a szerző itt többet jelent számunkra, mint egy író, ha kimagasló is a közepszerű alkotók közül. Emberi közünk van hozzá, mert ma már történelmi alak. Őt nem az idealizálás emelte ki a kortársak közül, hiszen regényének főhőse sem idealizált alak, hanem a történelmi szerep egy eszme szolgálatában. Ilyennek kell őt ismernünk és a nagy életpályához mért képet kell alkotnunk róla, hogy valóban legedő hősé nőjön az elkövetkezendő nemzedékek tudatában.

*Lévay Endre*

## MULTATULI

A gyarmatbirodalmak szerte a világon recsegnek-ropognak. Nem kétséges, hogy a társadalmi átalakulás előbb-utóbb az elnyomott gyarmati népek nagykorúsítását és felszabadítását fogja eredményezni. Ezt a törvényszerű fejlődési folyamatot ideig-óráig hátráltatni lehet, megállítani azonban nem.

Most, amikor Indonéziában hosszú hónapok óta folyik az ön-

tudatra eszmélő malájiai hősi szabadságharca, csodálattal kell gondolnunk arra, hogy Hollandiának már közel egy évszázaddal ezelőtt akadt egy lángeszű fia, aki látnoki erővel ismerte fel az eljövendő események elkerülhetetlen alakulását és akinek egész élete tiltakozó kiáltás volt a »nyugodtan rágó és emésztő« hollandi kapitalizmus könyörtelenül kiszipolyozó gyarmati politikája ellen. *Eduard Doves-Dekker*-nek hívták nem is amnyira politikai célzatossággal, mint inkább emberi szolidaritásból, fanatikus igazságszeretettől hajtva megkondította a vészharangot.

*Doves-Dekker* figyelmeztető szava azonban süket fülekre talált. A nyugodt kérdésésében megzavart kizsákmányolók sohasem bocsátották meg neki a fennálló társadalmi rend ellen való lázadozását és keserves kálváriát járatnak vele. Mártíromságának örök mementójául vette föl *Doves-Dekker* a Multatuli (»sokat szenvedtem«) írói nevet, mely ma is eleven szemrehányás, lélekfurdaló megszégyenítés hazájának szellemi és erkölcsi elitje számára.

Most kilencven éve, hogy Holland-India főkormányzója megalázó körülmények között eltávolította a közszolgálatból egyik legtehetségesebb és mindenképpen leglekiismeretesebb, legtisztességesebb közigazgatási főtisztviselőjét: a jávai Lebaktartomány rezidensét. A rezidensek feladata névlegesen a gyarmati közigazgatás vezetése volt, valójában azonban a módszeres kizsákmányolásnak — ha lehet: tapintatos, ha muszáj: könyörtelen — biztosítása. A ravaszul kigondolt gyarmati politika minden rezidens mellé egy, a benszülött törzsfőnökök közül kiszemelt ré-

genst állított, aki hivatva volt örökletes tekintélyével alátámasztani és kiszolgálni a rabszolgatartó anyaország kereskedelmi igényeit. Feladatuknak ezek a régensek készséggel eleget is tettek, hiszen jutalmuk a benszülött páriák korlátlan kifosztásának hallgatólagos eltűrése volt. Szemérmetlenül hurcolták kényszermunkára az amúgy is agyonhajszolt malájiakat, hogy ily módon ingyen munkaerővel műveltetessék meg a szennyes szolgálataikért kapott földeket. Erőszakkal elhajtották a szerencsétlen jávaiak utolsó meghagyott bivalyát is és így a benszülöttek, igaerő és élelem híján, nyomorultul éhen kellett hogy vesszenek. A férfiak orra hagyták ott családjukat és elbujdostak. A csinosabb leányokat pedig a régensek — a maguk szabad önkényeskedésének váltságdíja fejében — beszállították a városokban székelő alkormányzókknak, gyarmati unalmuk enyhítésére. A falvak néptelenedtek, pusztultak, a termelés csökkent, ez az embertelen gyarmati politika tehát nemesak erkölcstelen, hanem még az anyaország önző szempontjából is ostoba és hátrányos volt.

Egy szép napon Doves-Dekker megdöbbenéssel szerzett tudomást arról, hogy hivatali elődje nem természetes halállal halt meg: a benszülött régens egy vendégség alkalmával mérgezett étellel traktálta és az egy-kettőre végzett vele. Az indok kézenfekvő: az előző rezidens is gátat akart vetni a túrhetetlen visszaéléseknek. Doves-Dekker nem volt hajlandó együtt üvöltöni a farkasokkal, nyomozni kezdett, majd a bizonyítékok birtokában jelentést tett az alkormányzónak.

Eredmény: az alkormányzó megtorlás helyett összeszűri a levét a bűnös régenssel és bevádolja a »gyarmati érdekeket ve-

szélyeztető, izgága és tapintatlan« funkcionáriust a batáviai főkormányzónál. Ez Doves-Dekker meg sem hallgatja, előbb büntetésből áthelyezi, majd — mivel a makacs lebaki rezidens állhatatos megnemalkuvással elégtételt követel és nem hajlandó elfogadni a »megalkuváshoz« kötött kegyes áthelyezést — végleg elbocsátja az állami szolgálatból!

Ez Doves-Dekker gyarmati közigazgatási karrierjének rövidrefogott, hiteles története — és egyúttal Multatuli világhírű regényének: a »Max Havelaar«-nak a tartalma. Regény? A szokványos értelemben minden bizonynyal nem az. Már maga az alcíme is sokatmondó: »A Németalföldi Kereskedelmi Társaság kávéügyletei«! Egy tiszta lélek, egy tántoríthatatlan jellem felháborodott tiltakozása ez a könyv, az álszentesen képmutató világ alapvető immoralitása ellen. Az igazság szinte betegesen rögeszmés megszállottjának csüggedetlen, dacos küzdelme egy igazságtalanságra felépített társadalommal, lángoló vádirat, fulmináns »J'accuse«, egy halálraítélt nép és a megsértett erkölcsi világrend védelmében.

Multatuli meg volt arról győződve, hogy odahaza a felelős kormányzatnak és a közvéleménynek sejtelve sincs arról, mint fest a valóságban, közről, Hollandia nagy büszkesége: a poétikus nevű *Insulinde*, a kelet-indiai gyarmatbirodalom. Tévedett. Amilyen a gyarmat, olyan az anyaország. Elégtételről, a sérelmek reparációjáról, a gyarmati politika megváltoztatásáról szó sem lehetett. Hiába interpellált a parlamentben az egyik képviselő, mondván, hogy Multatuli megdöbbenő vádjainak, okmányszerű leleplezéseinek nyomán »borzongás futott végig az országban« — a kormány kitért a

válasz elől és konok hallgatásba burkolódzott. Jól bevált módszerrel megvesztegette a »Max Havelaar« kiadóját, hogy a könyv jogainak birtokában tagadja meg egy második kiadás kinyomtatását, az elsőt pedig felvásároltatta.

Multatuli a »Max Havelaar« után huszonhét évig küzd még, egyre reménytelenebbül, az igazságért, a sikerért — és a mindennapi kenyérért. Egy életen át tartó üldözés, kifizethetetlen adósságok, bútorozatlan lakás, fűtetlen szoba és korgó gyomor — ez volt osztályrésze. Huszonhét éven át nem szünt meg ostromozni kora társadalmát, annak hazug erkölceit, önzését, gonzságát és butaságát. Eközben humanizmusa egyre terebélyesedett, mind átfogóbb lett. Kezdte a gyarmati páriák védelmén, folytatta a hollandus polgári társadalom kritikájával, amely végül egy általános szociális — mondhatnám: szocialista-világ szemléletbe torkolt. Valóban, melyik író fogalmazta meg szabatosabban és érzékeltetőbben a szocializmus eszmei lényegét, mint az érzővérző szívű Multatuli az alábbi kis parabolikus párbeszédben?!

— Nézd csak, fiam — magyarázza az apa séta közben a természet isteni rendjét — mily bölcsen intézte a Gondviselés! Lám, a madár tojásait szépen fészekbe

rakja. A fiókák nem bújnak ki, csak amikor már giliszták is vannak, táplálkozásukra. És akkor háláéneket zengenek az Urnak, aki teremtményeit jóságával így elhalmozza...

— És mondd, papa, a giliszták is velük énekelnek?!

Fennkölt gondolat! Multatuli mind fájdalmasabban érezte, hogy a szó nem elégíti ki, hogy előbbrevaló a tett. Szemére veti önmagának, hogy hivatali és irodalmi tiltakozás helyett miért nem szervezte meg inkább a benszülöttek szabadságharcát. »Mély meggyőződés, — írja később, — hogy egyetlen gyakorlati fegyver van csak: az erőszak!«

Nem tudom, él-e az indonéz szabadságharcosokban Multatuli emlékezete. Esméi most végre valahára közelednek a megvalósulás felé. Halálának hatvanéves fordulóján illő, hogy elégtételt szolgáltassunk a múlt század egyik legtisztább szellemének, a szociális igazság lelkes és tántoríthatatlan úttörőjének. És gondoljunk arra, milyen sokat, milyen mérhetetlenül sokat kellett szenvednie Dowes-Dekkernek, az ambernek, ahhoz, hogy Multatuli, a zseniális író és iránymutató, harcos gondolkodó bevonulhasson a halhatatlanságba.

Gábor György